

HENRYK SAMSONOWICZ
(23 I 1930 — 28 V 2021)

Henryk Samsonowicz urodził się w Warszawie w kamienicy na ulicy Wilczej, która należała przed wojną do Jego rodziny i w której mieszkał przez całe życie. Jego ojciec, Jan Samsonowicz (1888–1959) był profesorem paleontologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, potem geologii Uniwersytetu Warszawskiego, po II wojnie światowej został członkiem Polskiej Akademii Nauk. Zyskał sławę jako odkrywca neolitycznej kopalni krzemienia pasiastego w Krzemionkach Opatowskich i wielu złóż mineralnych. Pani Henryka Samsonowiczowa (1892–1987) była nauczycielką geografii, astronomii i chemii w warszawskich gimnazjach i liceach.

Henryk rozpoczął naukę szkolną w warszawskim Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego, przerwał ją jednak wybuch II wojny światowej: w roku szkolnym 1939/1940 uczyła Go w domu matka, która w tym samym czasie podjęła pracę w nauczaniu podziemnym. Jan Samsonowicz z kolei uczył geografii i geologii na Tajnym Uniwersytecie Warszawskim. W 1940 r. Henryk wrócił do nauki w tajnym Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego, jawnie działającym jako Szkoła Rybacka. Uczestniczył także w konspiracji harcerskiej, przygotowującej młodzież do przyszłego powstania. W powstaniu warszawskim jednak nie wziął udziału, jako że przed jego wybuchem wraz z matką wyjechał z Warszawy. W powstaniu brali udział ojciec Henryka i starsze rodzeństwo; brat, Andrzej Samsonowicz — ps. Xiażę — zginął 14 lub 15 września na Czerniakowie, podczas próby stworzenia na statku Bajka przyczółku, który miał umożliwić desant stacjonującym na praskim brzegu Wisły oddziałom armii gen. Berlinga.

Po wyzwoleniu miasta spod okupacji Henryk Samsonowicz wraz z rodzicami i siostrą wrócił do Warszawy; kontynuował naukę w Liceum im. Juliusza Słowackiego. W 1947 r. rozpoczął studia w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Historię jako przedmiot studiów i przyszły zawód wybrał już w latach dzieciństwa. Pasjonowała Go epoka napoleońska: do końca życia potrafił z pamięci recytować wszystkich marszałków i bitwy Napoleona w porządku chronologicznym. Podczas studiów zmienił jednak pole zainteresowań: po odbyciu ćwiczeń z historii średniowiecznej u Mariana Małowista wybrał średniowiecze i zapisał się na prowadzone przez niego seminarium magisterskie. W 1950 r. obronił pracę magisterską, a następnie jako starszy asystent rozpoczął pracę

w Instytucie Historycznym UW. W 1954 r. pod kierunkiem Mariana Małowista uzyskał doktorat (ówcześnie stopień kandydata nauk historycznych) i wkrótce objął stanowisko adiunkta. W 1960 r. Rada Wydziału Historycznego nadała Mu stopień doktora habilitowanego. W tym samym roku został w Instytucie Historycznym docentem. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1969 r., w 1980 r. został profesorem zwyczajnym.

W 1964 r. Henryk Samsonowicz otworzył seminarium magisterskie, które prowadził przez 45 lat, do końca roku akademickiego 2008/2009; w 1969 r. — wraz z Antonim Mączakiem i Andrzejem Wyrobiszem — seminarium doktorskie, przez długie lata zwane „Trojaczkami”. Przez oba te seminaria w ciągu pół wieku przewinęło się i na nich kształciło kilkudziesięciu aktywnych dziś historyków mediewistów (i nie tylko), bliżej lub dalej, formalnie lub nieformalnie związanych ze stworzoną przez Henryka Samsonowicza szkołą, z której wyszło 11 wypromowanych przez niego doktorów.

Henryk Samsonowicz wcześniej został dostrzeżony jako znakomity organizator nauki i edukacji uniwersyteckiej: w 1967 r., w wieku 37 lat, został prodziekanem, a w 1970 r. dziekanem Wydziału Historycznego. W latach 1975–1980 był dyrektorem Instytutu Historycznego UW.

Mimo że w oczach Profesora wybór średniowiecza jako specjalności naukowej miał — poza fascynacją umysłem i warsztatem naukowym Mariana Małowista — tę zaletę, że uchronił młodego adepta historii przed szczególnie agresywnym w odniesieniu do późniejszych epok upolitycznieniem badań historycznych w dobie stalinizacji, gdy w 1955 r. pojawiły się pierwsze oznaki odwilży, polityka Go wciągnęła; zapisał się wówczas do PZPR. Po rychłym rozczarowaniu rządami Władysława Gomułki starał się korzystać ze swej przynależności partyjnej, aby pomagać innym ludziom. Czynił to wielokrotnie, broniąc przed usunięciem z partii Karola Modzelewskiego w 1964 r. Kiedy w marcu 1968 r. tzw. aktyw robotniczy „spontanicznie” zajął się tłumieniem strajku studenckiego na Uniwersytecie Warszawskim, a w ślad za nim nastąpił szturm ZOMO i ORMO na bramę Uniwersytetu, Henryk Samsonowicz, wówczas prodziekan Wydziału Historycznego, stał przy bramie i wyrывał studentów z rąk ormowców, wołając: „Ten pan [lub: Ta pani] musi natychmiast iść na zajęcia!” — co zazwyczaj skutecznie działało na przedstawicieli władzy „ludowej”. Także w roku 1968, jako członek Wyższej Komisji Dyscyplinarnej przy Ministrze Oświaty i Szkolnictwa Wyższego dla Pracowników Naukowo-Dydaktycznych Szkół Wyższych, przed którą partia i rząd postawiły zadanie oczyszczenia środowiska akademickiego z „elementów” niepewnych politycznie — głosował, jako jedyny jej członek, przeciwko usunięciu z pracy na Politechnice Gdańskiej Damazego Tilgnera. Masakra gdańskich robotników w grudniu 1970 r. sprawiła, że był bliski wystąpienia z PZPR, lecz — co potem sobie wyrzuczał jako naiwność — dał się wówczas zwieść Gierkowskiej odnowie, stwarzającej pozory dające nadzieje na względną okcydentalizację PRL i na uzyskanie większych swobód obywatelskich. O tym, że się mylił, przekonał się m.in. w 1978 r., gdy ówczesny rektor Uniwersytetu Warszawskiego, Zygmunt Rybicki, zawiesił Go na rok w pełnieniu obowiązków

dyrektora Instytutu Historycznego, karząc w ten sposób za odmowę usunięcia z IH UW pracowników Instytutu związanych z KOR.

W sierpniu 1980 r. Henryk Samsonowicz był jednym z sygnatariuszy listu poparcia intelektualistów polskich dla strajkujących stoczniowców gdańskich. Wstąpił do Solidarności. W pierwszych od 1945 r. demokratycznie przeprowadzonych przez społeczność akademicką wyborach został rektorem Uniwersytetu Warszawskiego. Kadencji nie było Mu jednak dane dokończyć: kilka miesięcy po wprowadzeniu stanu wojennego, 8 kwietnia 1982 r., został odwołany przez ministra nauki i szkolnictwa wyższego, a wkrótce potem dyscyplinarnie wyrzucony z PZPR. Za rządów rektora Samsonowicza powołano na UW komisję, która zajęła się przywracaniem do pracy uprzednio zwolnionych za działalność opozycyjną pracowników UW (kierował nią Klemens Szaniawski), ufundowano i wmurowano na Uniwersytecie tablicę upamiętniającą wypadki marcowe z 1968 r. Przyczynił się też do powołania ogólnopolskiej Konferencji Rektorów uczelni akademickich (został jej wiceprzewodniczącym) — uznanej po wprowadzeniu stanu wojennego za organizację nielegalną i godzącą w podstawy ustroju (sic!). Z Jego inicjatywy został też przygotowany projekt nowej Ustawy o Szkolnictwie Wyższym, gwarantujący uniwersytetom autonomię. Paradoksalnie to właśnie na mocy nowej ustawy, po wprowadzeniu stanu wojennego uchwalonej przez Sejm PRL w zmienionej postaci, Samsonowicz został usunięty z urzędu rektorskiego.

Rektorstwo Samsonowicza, wybranego na urząd swobodnie i demokratycznie, co było ewenementem w krajach bloku wschodniego, odbiło się w świecie szerokim echem. Znany już wcześniej za granicą z racji swych osiągnięć naukowych, głównie w środowisku badaczy historii gospodarczej i społecznej późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności we Włoszech, Francji i Niemczech, teraz — jako *avis rara* — spotkał się z ogromnym zaciekawieniem angażujących się w politykę środowisk uniwersyteckich w Europie i świecie. Odbył wiele podróży: do Włoch, Francji oraz Stanów Zjednoczonych — gdzie złożył wizytę w Departamencie Stanu i otrzymał od Duquesne University w Pittsburghu swój pierwszy doktorat *honoris causa* (1981) — lecz również do Moskwy, na Państwowy Uniwersytet im. Michaiła Łomonosowa. W kraju natomiast od stycznia 1982 r. Henryk Samsonowicz był inwigilowany i rozpracowywany przez Wydział III Komendy Stołecznej MO / Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych w ramach Sprawy Operacyjnego Sprawdzenia / Kwestionariusz Ewidencyjny, kryptonim Goliat; przestano Go śledzić dopiero 23 września 1989 r., blisko dwa tygodnie po tym, gdy został ministrem edukacji narodowej w pierwszym niekomunistycznym rządzie polskim po 1945 r.

Nadal angażował się też w życie publiczne. W 1982 r. został członkiem Społecznego Komitetu Nauki, a w 1985 r. jednym z autorów opracowania *Raport. Polska 5 lat po sierpniu*. Wraz z łagodzeniem represji stanu wojennego i słabnięciem ustroju PRL powracał do bardziej aktywnego zaangażowania w politykę. W 1984 r. został wiceprzewodniczącym Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, a w 1988 r. ponownie otworzył stanął po stronie opozycji demokratycznej jako członek Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym „Solidarności” Lechu

Wałęsie, w którym objął przewodnictwo Komisji Nauki i Oświaty. W latach 1988–1989 brał udział w obradach Okrągłego Stołu (reprezentował tam Solidarność jako przewodniczący zespołu negocjacyjnego ds. oświaty, nauki i postępu technicznego), a następnie objął w rządzie Tadeusza Mazowieckiego tekę ministra edukacji narodowej. Ówczesni studenci z wdzięcznością chyba wspominają Jego decyzje o zniesieniu studium wojskowego oraz obowiązku kolejnych (po latach szkolnych) dwóch lat nauki języka rosyjskiego. Jako minister położył także wielkie zasługi w upowszechnieniu bezpłatnego nauczania języków zachodnich, powołując przy polskich szkołach wyższych Kolegia Nauki Języków. Samsonowicz nie miał jednak na celu rugowania nauczania języka rosyjskiego w Polsce — kulturę rosyjską zawsze wysoko cenił i považał — chodziło Mu o to, aby dać każdemu Polakowi wolność wyboru takiego języka obcego, jakiego chce się uczyć. Trudno sobie dziś wyobrazić, jak wyglądałaby współczesna Polska, gdyby nie powszechna — dzięki decyzjom Samsonowicza — nauka języka angielskiego w szkole polskiej od wczesnych lat dziewięćdziesiątych.

W latach 1991–1996 z wyboru środowiska naukowego Henryk Samsonowicz był wiceprzewodniczącym Komitetu Badań Naukowych (przewodniczącym KBN był z urzędu minister mianowany przez premiera). W 1994 r. został członkiem-korespondentem Polskiej Akademii Nauk i członkiem Komitetu Nauk Historycznych PAN, w 1999 r. — członkiem Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN. W Prezydium PAN zasiadał od 1999 do 2010 r.

Dowodem uznania dla dorobku naukowego Henryka Samsonowicza była prestiżowa Nagroda Historyczna Miasta Münster (Historikerpreis der Stadt Münster), zwana często „Noblem dla historyków” i członkostwo w licznych polskich i międzynarodowych akademiach, towarzystwach oraz instytucjach naukowych. W latach 1978–1982 był prezesem Polskiego Towarzystwa Historycznego, w późniejszych latach członkiem Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności, Academia Europaea, Académie des Belles Lettres, Académie Européenne des Sciences, des Arts et des Lettres; od 1979 do 2002 r. zasiadał w Komitecie Naukowym, potem w Komitecie Honorowym Fondazione Istituto Internazionale di Storia Economica F. Datini w Prato, a w latach 1987–2005 w zarządzie tej Fundacji (Giunta Esecutiva). Był członkiem Beirat Institut für Geschichte Osteuropas w Marburgu (1992–1998), Hansische Geschichtsferein i Centre européen d'études bourguignonnes, XIVe–XVIe siècles. W Polsce otrzymał wiele doktoratów *honoris causa*: Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Gdańskiego i Uniwersytetu Opolskiego, Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach i Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

Uniwersytet Warszawski uhonorował Go Medalem za Zasługi (z numerem 2 — Medal z nr 1 otrzymał papież Jan Paweł II). Otrzymał Krzyż Oficerski Legii Honorowej (1984 — choć władze PRL nie zezwoliły na Jego dekorację i mogła się ona odbyć dopiero w 1989 r.), Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski z Gwiazdą (1990), Wielki Krzyż Republiki Węgier (2001). W 2010 r. — podczas

uroczystości Odnowienia Doktoratu Henryka Samsonowicza — prezydent Rzeczypospolitej Bronisław Komorowski, przybyły z tej okazji na Uniwersytet Warszawski, udekorował Profesora Orderem Orła Białego, w następnym zaś roku powołał Go na członka Kapituły Orderu. Z tej ostatniej funkcji zrezygnował jesienią 2015 r.

W całym życiu i karierze zawodowej i naukowej Henryk Samsonowicz eksponowane stanowiska zajmował jedynie przez krótki czas: funkcje dyrektora Instytutu Historycznego, dziekana Wydziału Historycznego, wiceprzewodniczącego Komitetu Badań Naukowych pełnił zaledwie pięć lat; rektora Uniwersytetu Warszawskiego i ministra edukacji narodowej — niespełna przez dwa lata. Przez dwie kadencje — lecz jedynie cztery lata — prezesa Polskiego Towarzystwa Historycznego. Jedyną funkcją, którą pełnił przez kilkanaście lat (cztery kadencje, 1984–1996), było przewodnictwo Rady Naukowej Instytutu Historycznego UW, z którym był związany od roku 1947 jako student, asystent, adiunkt, docent, profesor. Na każdym z tych stanowisk jednak wywarł niezatarte piętno na ludziach i instytucjach, którymi kierował. Największe i najbardziej trwale — jako kierownik dwóch wspaniałych seminariów, magisterskiego i doktorskiego — to ostatnie trwa i będzie trwać jako Jego dziedzictwo. Jest to znamię prawdziwego księcia historyków, mistrza i uwodziciela zarazem, porywającego wykładowcy, ujmującego osobistym urokiem znakomitego anegdociarza i kompana, w konwersacji z którym każdy czuł się najważniejszym dla niego na świecie rozmówcą.

*

Henryk Samsonowicz rozpoczął studia w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego w 1947 r. Na seminarium Mariana Małowista i pod jego kierunkiem, w roku 1950, napisał pracę magisterską poświęconą polityce Gdańska w drugiej połowie XV w. Zatrudniony w Instytucie Historycznym, kontynuował badania pod kierunkiem swojego promotora, by w 1954 r. obronić pracę doktorską poświęconą rzemiosłu wiejskiemu w Polsce XIV–XVI w.¹ Te pierwsze decyzje i badania okazały się w karierze naukowej Henryka Samsonowicza niezwykle trwałe. Na Uniwersytecie Warszawskim, w Instytucie Historycznym, pracował do przejścia na emeryturę. Ze swoim mistrzem Marianem Małowistem i z przyjaciółmi z seminarium — Antonim Mączakiem, Januszem Tazbirem i Benedyktem Zientarą oraz Marią Bogucką, Bronisławem Geremkiem i Andrzejem Wyrobiszem pozostał po kres życia w związku przyjacielskim i naukowym. Tworzyli pierwsze pokolenie „szkoły Małowista”, do którego w miarę upływu dziesięcioleci dołączały następne roczniki.

Praca o rzemiośle wiejskim ukazała się w ramach serii *Badania z Dziejów Rzemiosła i Handlu w Epoce Feudalizmu*. Rozprawy z tej serii były nie tylko opracowaniem problematyki rzemiosł w Polsce XIV–XVI w., lecz, wraz z rozprawą samego Małowista, stanowiły ważny głos w europejskiej dyskusji dotyczącej kryzysu gospodarki i społeczeństwa późnego średniowiecza na Zachodzie oraz porównaniem procesów i kierunków przemian gospodarek Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej tego okresu.

Przedmiotem badań Henryka Samsonowicza była przez wiele następnych lat historia późnośredniowiecznych miast polskich i europejskich. Badał dzieje Hanzы², kupiectwa Gdańska — rozprawa z 1960 r. stała się podstawą Jego habilitacji³. Zajmował się popularyzacją historii w tym zakresie⁴. Przeznaczone dla szerokiej publiczności, lecz równie ciekawe i inspirujące dla mediewistów *Życie miasta średniowiecznego*⁵ było wielokrotnie wznawiane. Podsumowaniem tego okresu badań Henryka Samsonowicza stała się synteza dziejów polskich miast w epoce przedrozbiorowej napisana razem z Marią Bogucką⁶.

Zarówno problematyka kryzysu feudalizmu w późnym średniowieczu, jak dziejów miast polskich i szerzej — hanzeatyckich — kierowała zainteresowania naukowe Henryka Samsonowicza ku badaniu miejsca Polski w Europie. Wielkie zainteresowanie i popularność zdobyła *Złota jesień polskiego średniowiecza*, którą kilkakrotnie wznawiano. Autor analizował w niej procesy późnośredniowiecznego rozwoju ziem polskich i Europy Środkowo-Wschodniej i porównywał je ze zjawiskami kryzysu, a w następstwie — przebudowy gospodarki i stosunków społecznych, zachodzącymi w tym samym czasie w Europie Zachodniej i Południowej⁷. Nawiązywał oczywiście do znanego dzieła Johana Huizingi (1919), lecz ukazywał bardziej złożony i zróżnicowany obraz późnośredniowiecznych dziejów Europy. Przyjął bowiem, że dziejów Polski nie można rozpatrywać w oderwaniu od dziejów Europy, a podobnie dziejów całej Europy — bez jej części środkowo-wschodniej. Trzydzieści lat później Henryk Samsonowicz opublikował „*Długi wiek X*”. Z dziejów powstawania Europy⁸. Przedstawił w nim procesy włączania Polski i Europy Środkowej do chrześcijańskiej wspólnoty cywilizacyjnej. Jak bardzo były to, w długim trwaniu, procesy dynamiczne, zmienne i wielokierunkowe, ukazał w *Miejscu Polski w Europie* i w *Nieznanych dziejach Polski. W Europie czy na jej skraju?*, a w szerszym kontekście w eseju *Północ — Południe*⁹. Uczestniczył w najważniejszych w ówczesnej historiografii polskiej zbiorowych przedsięwzięciach badawczych i edytorskich poświęconych miejscu średniowiecznej Polski w Europie¹⁰.

Henryk Samsonowicz patronował także interdyscyplinarnemu i komparatystycznemu programowi badań nad najwcześniejszymi dziejami Polski. Kollokwium w Kaliszu w 1999 r. stało się podsumowaniem tego projektu, finansowanego z inicjatywy Profesora przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej, w której zarządzie wówczas zasiadał¹¹.

Henryk Samsonowicz uprawiał również badania regionalne, szczególnie dotyczące Jego rodzinnego i ukochanego Mazowsza. Razem z Aleksandrem Gieysztozem był redaktorem naukowym *Dziejów Mazowsza do 1526 roku* (Warszawa 1994)¹². Teksty dotyczące historii regionalnej publikował m.in. w „Roczniku Mazowieckim”; jeden z nich dotyczył najbliższej Mu okolicy Długosiodła¹³, gdzie w Ostrymkole Dworskim miał dom. Podobnym sentymentem otaczał Sandomierz¹⁴.

Począwszy od lat dziewięćdziesiątych XX w. Henryk Samsonowicz uczestniczył w ważnym dla historiografii polskiej i europejskiej przewrocie, który Krzysztof Pomian nazwał przejściem od historii gospodarczej do historii

kultury w jej ujęciu antropologicznym i społecznym¹⁵. Badał zjawiska kultury masowej w jej długim trwaniu. Pisał o dziedzictwie średniowiecza oraz o historii przekazywanej w postaci mitów i legend funkcjonujących w kulturze masowej, także o funkcjonującej w podaniach i legendach „historii prawdziwej”¹⁶. Ukazywał związki pomiędzy odległą przeszłością a teraźniejszością, badał różne aspekty zbiorowej świadomości historycznej.

Metoda badawcza Henryka Samsonowicza zakładała uzupełnianie materiału zawartego w źródłach pisanych informacjami zaczerpniętymi z innych typów źródeł. Wykorzystywał jako źródła geografii historyczną, przestrzeń miejską i wiejską, toponomastykę, inskrypcje, dzieła literackie, architekturę i sztukę. Wpływ na tę metodę miały wprowadzone przez Aleksandra Gieysztora do programu studiów w Instytucie Historycznym UW tzw. objazdy naukowe. Henryk Samsonowicz przez dziesiątki lat w nich uczestniczył, potem je organizował i kierował nimi. Od schyłku lat czterdziestych po lata osiemdziesiąte wędrował jako student, potem jako pracownik naukowy po różnych regionach Polski. Od 1963 r. objazdy pod Jego kierownictwem skierowały się także do Czechosłowacji, na Węgry, do Rumunii, Bułgarii, NRD, Jugosławii i ZSRR. Ostatni objazd zagraniczny, w początku lat siedemdziesiątych przemierzał Grecję. Kolejne roczniki studentów i absolwentów historii wspominają owe objazdy jako najciekawszy i najbardziej wyjątkowy sposób nauczania metody badań historycznych. Bez wątplenia wpłynęły one także na metodę badań samego Henryka Samsonowicza i na traktowanie przez niego przeszłości jako żywego elementu teraźniejszości.

Henryk Samsonowicz przywiązywał wielką wagę do popularyzacji historii. Pisał językiem literackim, unikał zawilej i hermetycznej terminologii, pamiętał o wskazówce Marca Blocha, że należy pisać tak, aby tekst był ciekawy i dla profesora historii, i dla maturzysty. Dużą popularność i kilkakrotne wznowienia miały niektóre z wymienionych wyżej książek: *Życie miasta średniowiecznego*, *Złota jesień polskiego średniowiecza*, prace o Polsce w Europie. Największe powodzenie u czytelników, najwięcej wydań i nakładów miała *Historia Polski do roku 1795*¹⁷. Udzielił w Polskim Radiu niezliczonych wywiadów, nagrał w telewizji liczne audycje, był jurorem konkursów.

W roku 2012 Henryk Samsonowicz udostępnił całość swego drukowanego dorobku w wolnym i bezpłatnym dostępie (Open Access) w Bibliotece Otwartej Nauki (bon.edu.pl). Był jednym z pierwszych wielkich polskich humanistów, którzy zrozumieli wagę tego wielkiego i szlachetnego przedsięwzięcia dla rozwoju i postępu nauki i wiedzy. To jeszcze jeden dowód na to, że był prawdziwym księciem polskich humanistów.

*

Pracował naukowo do ostatnich lat swego życia. Ostatnie Jego publikacje pochodzą z 2017 r.¹⁸ Był człowiekiem wytrwałym w pracy i energicznym. Budził się wcześniej i dzień zaczynał od pracy naukowej, przy biurku. Od około godziny 8–9 rano rozpoczynał zajęcia organizacyjne, społeczne i polityczne. Od 17.15 w poniedziałki i wtorki prowadził seminaria: doktorskie i magisterskie.

Ujmujący sposób bycia i cechy charakteru — optymizm, który udzielał się otoczeniu, umiar, dążenie do rozwiązywania konfliktów, nie zaś ich pogłębiania, szacunek dla oponentów, trafna ocena sytuacji, w której działał — sprzyjały sukcesom w działalności społecznej i politycznej oraz dydaktyce.

Pomimo tak wielu prac i obowiązków znajdował czas na życie towarzyskie i rozrywki. Interesował się kinem, literaturą. Kiedyś, w czasie długiej podróży, recytował całą Księgę XI *Pana Tadeusza*. Ta podróż, jak wiele innych, odbywała się samochodem, był bowiem samochodem pasjonatem. Chętnie śpiewał. Był świetnym brydżystą, przez lata, co tydzień lub dwa, grywał w stałym gronie kolegów z Instytutu Historycznego. Latem jeździł na rowerze po okolicach Ostregokołu, pływał w Narwi, kąpał się w Bałtyku, podczas objazdów w Balatonie, Adriatyku, Morzu Czarnym. Lubił jazdę na nartach, jeździł do Szczyrku, w którym nie obawiał się trasy zwanej Golgotą. Potem wyprawiał się z synem, wnukami i przyjaciółmi we włoskie Dolomity, w Alpy Austriackie, ale przede wszystkim do ulubionego Vallandry w Alpach Francuskich, gdzie zjeżdżał z wysoko położonych lodowców. Cenił spotkania z przyjaciółmi w restauracjach, przy dobrym menu i winie. Wiele spraw omawiał przy kawie w Bristolu lub w Hotelu Europejskim.

W życiu osobistym Henryk Samsonowicz był człowiekiem spełnionym. Na początku lat pięćdziesiątych ożenił się ze starszą koleżanką ze studiów historycznych, Agnieszką Lechowską (1927–2019), która po studiach pracowała w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN i szkołach warszawskich. Sama była uzdolnionym historykiem, autorką pionierskiej i wciąż cytowanej pracy dotyczącej łowiectwa w średniowiecznej Polsce¹⁹. Z małżeństwa tego Samsonowicz doczekał się dwojga dzieci: Anny, po mężu Majdeckiej, i Jana Samsonowicza, matematyka, naukowca i popularyzatora nauki²⁰ oraz grona wnuków i prawnuczek. Był zatem człowiekiem szczęśliwym zarówno pod względem zawodowym, jak osobistym.

Jerzy Pysiak
Michał Tymowski

¹ *Rzemiosło wiejskie w Polsce XIV–XVI w.*, Warszawa 1954. Pełna bibliografia publikacji Henryka Samsonowicza do roku 2009 znajduje się w poświęconych Profesorowi księgach jubileuszowych: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz [et al.], Warszawa 1991, bibliografia za lata 1952–1990 s. 5–31; *Monarchia w średniowieczu — władza nad ludźmi, władza nad terytorium. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. J. Pysiak [et al.], Warszawa 2002, bibliografia za lata 1991–2001 s. 13–40 oraz uzupełnienia do roku 1990 s. 41–44; *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. A. Bartoszewicz [et al.], Warszawa 2010, bibliografia za lata 2001–2009 s. 7–16. W internecie znajduje się ciąg dalszy bibliografii do roku 2017. Dodajmy tu czwartą z ksiąg — *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska [et al.], Warszawa 2000, która bibliografii nie zawiera. Z okazji doktoratu *honoris causa* na Uniwersytecie

im. Adama Mickiewicza w Poznaniu analizę dorobku Henryka Samsonowicza opracował Józef Dobosz, *O naukowych dokonaniach profesora Henryka Samsonowicza*, w: H. Samsonowicz, *Studia z dziejów miast w średniowieczu*, Poznań 2014, s. 351–356.

² Nowe kierunki badań nad dziejami Hanzy, KH 68, 1961, 2, s. 403–421; *Późne średniowiecze miast nadbałtyckich. Studia nad dziejami Hanzy nad Bałtykiem w XIV–XV w.*, Warszawa 1968.

³ *Badania nad kapitałem mieszczańskim Gdańska w II połowie XV wieku*, Warszawa 1960.

⁴ *Hanza, władczyni mórz*, Warszawa 1958.

⁵ *Życie miasta średniowiecznego*, Warszawa 1970.

⁶ H. Samsonowicz, M. Bogucka, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986.

⁷ *Złota jesień polskiego średniowiecza*, Warszawa 1971.

⁸ „Długi wiek X”. *Z dziejów powstawania Europy*, Poznań 2002.

⁹ *Miejsce Polski w Europie*, Warszawa 1995 (w wersji niemieckiej: *Polens Platz in Europa*, Osnabrück 1997); *Nieznane dzieje Polski. W Europie czy na jej skraju?*, Warszawa 2012; *Północ – Południe*, Wrocław 1999.

¹⁰ Szczególne znaczenie we wprowadzaniu wyników tych badań do nauki europejskiej i światowej miała publikacja: *Histoire de l'Europe du Centre-Est du Haut Moyen Âge au XVIe siècle*, red. J. Kłoczowski, Paris 2004 (wydanie polskie: *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, red. J. Kłoczowski, Lublin 2000), tam rozdział H. Samsonowicza: „Histoire de l'Europe du Centre-Est des origines au début du XIVe siècle”, s. 3–106; „L'ethnogenèse des peuples de l'Europe du Centre-Est”, s. 609–619; „L'économie de l'Europe du Centre-Est du Haut Moyen Âge au XVIe siècle”, s. 621–641.

¹¹ *Ziemie polskie w X wieku i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy*, red. H. Samsonowicz, Kraków 2002.

¹² Tam wstęp i dwa obszernie rozdziały autorstwa H. Samsonowicza: „Główne problemy historii Mazowsza”, s. 5–9; „Dzieje polityczne (połowa XIV — początek XVI w.)”, s. 213–248; „Gospodarka i społeczeństwo (XIII — początek XVI w.)”, s. 249–293.

¹³ *Długosiodło — kariera wsi mazowieckiej w średniowieczu*, „Rocznik Mazowiecki” 18, 2006, s. 32–46.

¹⁴ *Dzieje Sandomierza*, t. 1, red. Henryk Samsonowicz, Warszawa 1993.

¹⁵ K. Pomian, *Historia dziś*, w: *Historia — dziś. Teoretyczne problemy wiedzy o przeszłości*, red. E. Domańska, R. Stobiecki, T. Wiślicz, Kraków 2014, s. 19–36, przytaczane tu uwagi: s. 21–25 oraz głos w dyskusji: s. 341.

¹⁶ *Dziedzictwo średniowiecza. Mity i rzeczywistość*, Wrocław 1991; *Historia opowiadana w polskim średniowieczu*, PH 83, 1992, s. 389–404; *O „historii prawdziwej”. Mity, legendy i podania jako źródło historyczne*, Gdańsk 1997.

¹⁷ Pierwsze wydanie: Warszawa 1967.

¹⁸ *My o sobie. Portret własny mieszkańców ziem polskich u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2017; *À la rencontre de l'Autre dans le haut Moyen Âge*, w: *À la rencontre de l'Autre au Moyen Âge. In memoriam Jacques Le Goff. Actes des premières Assises franco-polonaises d'histoire médiévale*, red. Ph. Josserand, J. Pysiak, Rennes 2017, s. 27–34.

¹⁹ A. Samsonowicz, *Łowiectwo w Polsce Piastów i Jagiellonów*, Warszawa 1991.

²⁰ Zob. np.: J. Samsonowicz, *Wyprawa kapitana Łamięłowy w krainę matematyki*, Warszawa 1989.